

ko staze epsko-romantično insceniranog poučavanja istorije natrag u upravo to.“ (244)

Na koncu, čini mi se da metodičke multiplikacije koje je Heike Karge vodila na širokom polju diskursa o prošlosti i prvenstveno realizacije u FNRJ i SFRJ stvaraju osvježavajući analitički potencijal koji će – tako se nadam – naći puno nasljednika što na produktivan način pregledaju bezbrojna nespomenuta mjesta i kutije u raznim arhivima u potrazi za još diferenciranim

slikom funkcioniranja jugoslavenske kulture sjećanja za konstrukciju vlastite države. Heike Karge planira izdati knjigu na hrvatskom jeziku, u kojoj će se, nadam se, moći vidjeti svi u radu dati spomenici, i prije svega nacrti i planovi nerealiziranih inicijativa. Jedini veliki nedostatak monografije je uzrokovan nekooperativnim ponašanjem raznih arhiva koji nisu dali dozvolu za štampu ■

Sara Bernasconi

František Šitek, *Naša braća na jugu (Češke predstave o Crnoj Gori i Crnogorcima 1830-2006)*. Cetinje-Podgorica: Matica crnogorska, 2009, 304 str.

Ova knjiga je pokušaj da se rekonstruiše češki diskurs o Crnoj Gori i Crnogorcima, na osnovu predstava češke kulturne elite od 30-ih godina XIX vijeka, kada se javljaju prvi tekstovi o Crnoj Gori važni za stvaranje dominantne predstave iz kasnijeg vremena, do 2006. godine, kada je Crna Gora stekla nezavisnost, što se usljed promjena koje će donijeti jedan takav akt odrazilo i na češke predstave o ovoj zemlji. Knjiga je podijeljena u 11 poglavlja, obrađujući period od 1830. do 2006. godine. Iz naslova tih poglavlja mogu se nazrijeti promjene dominantnih čeških predstava o Crnogorcima: *Oživljena prošlost* (II, za period o. 1850-1870), *Naši crnogorski pobratimi* (III, 1870-1890), *Strgavanje romantične maske* (VI, 1905-1914) itd. Autor se nije bavio odnosima Češke i Crne Gore, već samo predstavama o Crnoj Gori i Crnogorcima brojnih putnika po ovoj zemlji, novinara, naučnika, umjetnika, državnika itd. Te predstave, ko-

liko god u određenim vremenskim periodima izazivale veliku pažnju češke javnosti, nisu bitnije utjecale na češko društvo, niti na odnose dvije zemlje. Općenito, dominantni češki diskurs o Crnogorcima kretao se od otkrivanja Crne Gore 1830-ih godina, preko glorifikacije i ponešto kritike u periodu 1904-1918, do ponovnog odlaska Crne Gore u *tamu* u vrijeme poslije 1945.

U drugoj polovini XIX stoljeća, dok je u češkoj politici bio dominantan nacionalni diskurs, kao i ideologija slavenofilstva, kreiraju se od strane kulturne elite pozitivni stereotipi o Crnogorcima, hrabrim ratnicima u maloj planinskoj zemlji, koji se stoljećima odupiru nadmoćnom Osmanskom carstvu. Oni su moralno jaki, samouvjereni, čvrstog karaktera, prirodni. To bi bila jedna od dominantnih predstava, koja će se dugo održavati, što je inače karakteristično za stereotipe. Na drugoj slici, Crna Gora je “živi muzej” praslavenske prošlosti, a

Crnogorci oličenje najboljih patrijarhalnih osobina svih Slavena općenito, pri čemu se ta patrijarhalnost i "praslavenska duša", prema češkim autorima, posebno prema piscu Jozefu Holečeku, sačuvala u kontinuitetu kroz stoljeća. (85) Takve predstave kreiralo je nekoliko istaknutih novinara, umjetnika i putnika: Prokop Hoholoušek (1819-1864), novinar i pisac, autor pripovjedaka o Crnogorcima; potom slikar Jaroslav Čermak (1830-1878), pisac Jozef Holeček (1853-1929), vjerovatno najzaslužniji za popularizaciju Crnogoraca u Češkoj, a time i snaženje pozitivnih stereotipa o njima. Čermakove slike su bile vrlo popularne, a i danas se mogu susresti na naslovnicama crnogorskih knjiga. Sam Čermak nije izbjegao stereotipiziranje "Turaka" kao ugnjetača, dok su tu Crnogorci, a posebno crnogorske žene, prikazani kao žrtve koje traže pomoć od kršćanskog svijeta. Crnogorske žene su heroine, one su ozbiljne, u njihovom prikazivanju nema erotskih momenata kao u prikazivanju muslimanki. Takav prikaz Crnogorki, koje održavaju jak duh, a pale su u ropstvo i traže pomoć, mogu se naći na njegovim slikama *Ratni plijen* iz 1868, te *Ropkinje* iz 1870. (52-53) Kasnije će i muzikolog Ludvik Kuba (1863-1956) preporučivati Česima da što prije posjete Crnu Goru, jer je ona "živi muzej ljudi" koji nestaje (117).

Osim kod Čermaka stereotipne predstave "Turaka" susreću se i kod već spomenutih autora, Hoholoušeka i Holečka. Prokop Hoholoušek u pripovijetki *Crnogorci* (1843) piše da su "Turci" kukavice, te da su moralno propali (21). Kod Jozefa Holečka, "Turci" (Holeček misli na Osmanlije, ali ne i na muslimane iz Bosne i Hercegovine) u orijentalističkom su maniru, povezani sa temama nasilja, erotike i vjerskog fanatizma (95). Oni su željni rata, umiru spokojno;

megalomani su, glupi i naivni (97-98).

To bi bili neki najznačajniji predstavnici češkog diskursa, koji su stvarali dvije spomenute dominantne predstave (do 1914. godine). Obje te predstave mogu se susresti i kod drugih naroda, dok su u slučaju čeških putnika one tvorile jednu imaginarnu Crnu Goru, koja je trebala, sa spomenutim ratničkim vrlinama stanovništva, te njegovim patrijarhalnim, iskonskim vrijednostima da služi Češkoj, koja nije imala političku samostalnost, kao uzor u smislu preuzimanja tih vrijednosti. U viziji nacionalnih radnika i romantičara, Češkoj je bila potrebna nacionalna država i homogeno društvo, prožeto vrlinama, kao što je crnogorsko. U djelima glavnih čeških autora o Crnoj Gori uglavnom nema kritičkog tona, niti neke realnije slike te zemlje, sve do početka XX vijeka.

Tada se, zbog razočarenja koje su političke prilike u Crnoj Gori, obilježene atentatima i jačanjem kneževog apsolutizma, izazvale u liberalnim krugovima češke javnosti, javljaju kritički tekstovi i pisma uperena prvenstveno protiv kneza Nikole i crnogorskog političkog sistema. Ipak, do Prvog svjetskog rata takvi tekstovi neće štetiti općoj pozitivnoj predstavi o Crnoj Gori, kao bratskoj i junačkoj zemlji. Tek će Prvi svjetski rat donijeti važnije promjene u percipiranju Crnogoraca, jer se znatniji broj Čeha, kao pripadnika austrougarske vojske, susretao svakodnevno sa Crnogorcima, o čemu će poslije rata pisati u svojim memoarima u ne baš najboljem svjetlu. Novo političko stanje poslije 1918, gdje više nije bilo nezavisne Crne Gore, a Češka je postala nezavisna država, doprinijelo je opadanju interesa za Crnogorce, te stvaranju izrazito negativne slike o knezu Nikoli, zbog toga što je u ratu napustio svoju državu i narod. Interes postoji najviše kod

turista, a slika o "braći na jugu" preživljava, važeći za sve Južne Slavene, zbog dobrih odnosa Čehoslovačke i Jugoslavije 30-ih godina XX vijeka. Dok u periodu Drugog svjetskog rata nije bilo neke izrazite ili zanimljive slike o Crnoj Gori, niti se mnogo pisalo o toj temi, poslije rata se prvih godina favorizira stara slika bratstva, koju inspirira Sovjetski savez. Ipak, nakon raskida Tita i Staljina 1948. god. interes češke javnosti za Crnu Goru skoro je zamro. To se može objasniti nepovjerenjem komunističke češke elite prema Jugoslaviji. Nakratko se vratila slika stare Crne Gore u bajci *Tri veterana* od Jana Veriha, koja će biti ekranizirana u istoimenom filmu Zdenjaka Svjeraka iz 1983, ali ne u svrhu glorifikacije, nego kao kritika češkog društva korištenjem stereotipa o Crnogorcima (233-234). Nakon raspada Istočnog bloka, nije se interes za Crnu Goru povećavao, jer je Srbija bila u središtu pažnje. Takvo stanje će ostati i do 2006, jer se češki mediji zanimaju nekim drugim, važnijim događajima, a Crna Gora se češće spominje u turističkim vodičima i putopisima čeških turista, koji se mogu pronaći na internetu. Češki turisti gledaju na Crnu Goru iz ugla državljana jedne relativno razvijene evropske države, ali ima i onih koji, u duhu starih romantičara XIX vijeka, traže u Crnoj Gori, i na Balkanu općenito, avanturu i iznenađenje. Tu se susrećemo sa manje ili više realističnim pogledima turista, a od starih predstava je malo toga ostalo.

Ono što na kraju fascinira jeste broj tekstova, knjiga, pisama napisanih od strane Čeha o Crnoj Gori u XIX i početkom XX vijeka, bez obzira što jedna Češka, i da je bila politički subjekt, nije mogla imati nikakvih političkih i drugih interesa prema Crnoj Gori. Predstava o Crnoj Gori kao nezavisnoj slavenskoj državi koja se suprotstavlja nadmoćnom neprijatelju (Osmanskom carstvu) trebala je da bude važan element u izgradnji češke nacionalne samosvijesti i češkog identiteta, ugroženog habsburškim političkim pritiskom, a glavni promotori takve ideje bili su pored naučnika i novinara, romantičari i avanturisti, od kojih su neki (slično lordu Byronu, koji je učestvovao u grčkom ratu za nezavisnost) uzeli učešća u osmansko-crnogorskim ratovima. Crna Gora u češkom diskursu, mogla je biti model za cijeli Balkan, koji je od druge polovine XIX v. do Prvog svjetskog rata sigurno bio interesantan zbog političkih previranja. Ali, to nije bio Balkan iz zapadnoevropskih putopisa, zaostali svijet Orijenta i barbarstva, već svijet junačke borbe za nacionalnu afirmaciju i političku samostalnost, sve ono što je u to vrijeme, po mišljenju čeških naučnika i umjetnika, nedostajalo češkom društvu. Čim se ti ciljevi ostvare, trezvenije predstave će nadvladati stereotipe, a interes za Crnogorce će znatno opasti ■

Mensur Ramulj